

ÖZEL EĞİTİMDE DAVRANIŞ PROBLEMLERİ Ve DAVRANIŞ DEĞİŞTİRME YÖNTEMLERİ

1- DAVRANIŞ

Sınıf yönetimi, çevreyi etkili bir biçimde organize ederek, öğrenci gelişimlerini gözlemleme, sınıf düzeyine göre ortamı düzenleme, çalışmaya uygun araç-gereçleri belirleme ve hazır hale getirme, öğrenci sorunlarını önceden tahmin etme ve davranışları düzenleyen bir unsurdur.

Davranış yönetimi, sınıf normları ve kuralları doğrultusunda öğrencilerin davranışlarını düzenlemek için yapılan eylemlerdir.

Özyürek'e göre davranış yönteminin iki amacı vardır:

- Öğrencilerin, sınıfın ve dersin amaçları doğrultusunda sınıf içinde uygun davranış göstermeleri ve bu davranışları sürdürmeleri için gerekli önlemlerin alınmasıdır.
- Sınıfın ve dersin amaçlarına uygun olmayan öğrenci davranışlarını, amaçlar doğrultusunda olumlu yönde değiştirmek için gerekli düzenlemelerin yapılması ve denetlenmesidir.

Davranış

Herhangi bir uyaran karşısında organizmanın verdiği tepkilere davranış denir. Davranışları üç grupta toplayabiliriz;

1. Bunlardan ilki doğrudan gözlenebilen davranışlardır. Jestler, mimikler, konuşma buna örnek gösterilebilir. Bu davranışlar gözlenebilir ve sayısal olarak ifade edilebilirler.
2. İkincisi dolaylı olarak gözlenebilen davranışlardır. Bu gruptaki davranışlar doğrudan gözlenemez ancak sadece tahmin edilir, hissedilir. Örneğin, sevilme, anlama, unutmaya gibi davranışlar.
3. Üçüncüsü de sınır sistemi nedeniyle meydana gelen davranışlardır. Bunlar kaslar aracılığıyla duyu organlarında meydana gelir.

Problem Davranış Nedir?

Öğrencinin kendisinin ya da diğer öğrencilerin öğrenmesine engel olan, sosyal ilişkileri ve etkileşimi etkileyen, öğrencinin kendisine, akranlarına, yetişkinlere ve aile bireylerine zarar veren, tekrar eden bir örüntüye sahip olan davranışlardır (Erbaş ve Özkan, 2010).

Çocukların Problem Davranış Sergileme Nedenleri

- Kendilerini ifade etmek için
- ilgi çekmek için
- inikam almak için
- Yetersizlik hissettikleri için
- inatlaşmak için
- istediği bir şey alınmadığı zaman
- Sevmediği ortamda bulunduğu zaman
- Ortamda sevmediği kişi bulunduğu zaman
- Ortamda sevmediği bir nesne bulunduğu zaman

Problem Davranışların Olumsuz Etkileri

Davranışı sergileyen bireye olumsuz etkileri;

- Eğitim olanaklarından en az derecede yararlanırlar.
- Akranları tarafından dışlanmaktadır.
- Sınıf grup etkinliklerinde katılmamaktadırlar.
- Sınıf grup etkinliklerinden gözleyerek öğrenceği bazı bilgileri öğrenemeyeceklerdir.
- Akranları tarafından öğrenceği bazı bilgilerden yoksun kalacaktır.

Öğretmene olumsuz etkileri;

- Problem davranış azalmak ya da oluştuğu devreye öğrenmek için zaman ve çaba harcayacaktır.
- Problem davranış azaltılmak için çaba harcayacağından eğitime atanacağı zaman azalacaktır.

- Diğer öğrencilere ayıracağı zaman azalacaktır.

Aileye olumsuz etkileri;

- Aile içinde pek çok olumsuzluk yaşamalarına ve bireyler arasında iletişim problemleri olacaktır.
- Aile çocuklarının bu davranışını azaltmak için ilaç tedavisine başvurabilmektedir.
- Aile çocuklarının olumsuz davranışlarını azaltmak için ceza yöntemlerine başvurabilmektedir.
- Anne-baba çocuklarının olumsuz davranışlarını azaltmak için çaba ve emek harcayacaktır.

2- UYGULAMALI DAVRANIŞ ANALİZİ

Uygulamalı davranış analizi, sosyal önemi olan davranışları değiştirmeyi amaçlayan, davranışçı kuramın öne sürdüğü, davranış temel prensiplerine dayalı süreçleri kullanan bilim dalıdır.

Uygulamalı davranış analizinin ilkeleri

- Uygulamalı olması: Hedef davranışın kuramsal açıdan değil, toplumsal açıdan önemli bir davranış olmasını ifade eder.
- Arttırılmak ya da azaltılmak istenen davranış toplumsal açıdan önemli olmalı ve acil önem taşımali.
- Davranışsal olmalı: bireyin değişen ya da değiştirilmesi planlanan davranışının tam olarak gözlenebilir ve ölçülebilir olmasıdır.
- Analitik olmalı: eğer işlevsel bir ilişkinin varlığından söz ediliyorsa, davranışın oluşması veya oluşmaması deneysel koşullar altında gösterilmelidir.
- Teknolojik olmalı: sürecin yazılı olarak tanımlanmasını ve yeterince detayı içermesini ve bir başka uygulamacı tarafından tekrarlanabilir olmasını gerektirir.
- Kavramsal sistematikliğin olması: uygulamacının izlediği süreçler davranışın temel prensiplerinden kaynaklanıyorsa kavramsal sistematikten söz edilebilir.
- Etkili olmalı: Çalışma birey için pratik sonuçlar üretmek için davranışı yeterli şekilde gerçekleştiriyorsa etkilidir.
- Genellebilir olmalı: davranış değişikliğinin başka durumlar ve başka davranışlar içinde sürdürülebilir olmasıdır.

Uygulamalı davranış analizinde basamaklar

- Hedef davranışı belirleme ve tanımlama
- Hedef davranışı ölçme ve kaydetme
- Hedef davranış için uygulama yöntemini seçme

3- HEDEF DAVRANIŞIN BELİRLENMESİ ve TANIMLANMASI

Hedef davranış, sosyal önemi olan ve değiştirilmesi hedeflenen davranıştır. Bir başka deyişle görülmesi istenen son davranıştır. İyi bir tanımın şu üç ölçütü karşılamaı gerekir:

- 1- Yeterince açık olmalıdır. Tanım herhangi biri tarafından okunduğunda yazan kişi ile anlaşabilmelidir.
- 2- Tanımda davranış sınırları çizilmelidir.
- 3- Tanım mutlaka nesnel olmalı. Yani davranışın gözlenebilir özellikleri ifade edilmeli.

Hedef davranış belirlenirken dikkat edilmesi gerekli öğeler

- Birey ve/veya çevresi açısından işlevsel olmalı.
- Bireye doğal ortamlarda pekiştireç sağlamalı.
- Daha karmaşık beceriler için önkoşul nitelik taşımali.
- Toplumsal yaşama katılımı kolaylaştırmalı.
- Bireyin ne yapmayacağını değil ne yapacağını belirtmeli.

Hedef davranışı belirlerken; çocuk/birey ile görüşülebilir, bireyin yaşamındaki önemli kişilerden bilgi alınabilir, ölçü araçları uygulanabilir, birey doğrudan gözlenebilir.

Hedef davranışı ölçme ve kaydetme

Bir davranışı ölçebilmek için ilk aşama davranışı iyi bir şekilde tanımlamaktır. Çünkü iyi tanımlanmamış bir davranış için iki kişinin anlaşması oldukça güçtür. Ayrıca iyi tanımlanmamış bir davranışı ölçmek pek mümkün olmayabilir.

Hedef davranışlarının kaydedilmesinin iki amacı vardır:

- 1- Davranışı değiştirmek için etkili yöntemi belirlemeye zaman hazırlar.
- 2- Davranışı değiştirmek için yapılan uygulamanın etkili olup olmadığını belirlemeye hizmet eder.

Kayıt Teknikleri

- 1- ABC kaydı.
- 2- Kalıcı davranış ürünü kaydı.

- 3- Fotoğraf ve video ile kayıt.
- 4- Kontrol listeleri ile davranış kaydı.

1- ABC Kaydı: Davranış öncesi ve sonrasında neler olup bittiğine ilişkin, ayrıntılı biçimde veri toplamak için doğrudan gözlemlere yer veren kayıt türüdür. ABC kaydı ile hedef davranışa/davranışlara karar verilir.

ABC Kayıt Formu Örneği		
Ortam Davranış öncesi	Davranış	Davranış sonrası
Çocuklar yerlerinde oturuyorlar. Öğrt. "Günaydın Ayşe" dedi.	Ayşe sınıfa geldi. Ayşe yerine oturmadı. Ayşe'nin altına yaptı.	Öğrt. Gelip yerine oturmasını söyledi.

Bu kayıt tekniğini kullanacak olanlar bu kaydı üç farklı yer ve zamanda tutmalıdırlar. Böylece davranışının hangi sürelerde ve nerelerde ortaya çıktığı anlaşılır. Bu aynı zamanda gözlemin güvenilirliği için de gereklidir. Benzer kayıt tekniklerinde de buna riayet edilmelidir.

ABC Kayıtlarında birden çok sayıda hedef davranış belirlendiyse ve bu davranışlar üzerinde aynı anda çalışılmıyorsa öğretmen bu davranışlardan sosyal açıdan öncelikli davranışı hedef davranış olarak belirler. Bu durumda;

- Sakınca derecesi,
- ileride kullanılma olasılığı
- Süreçlilik derecesi
- Bireye pekiştireç sağlama olasılığı
- Başka davranışlar için önkoşul niteliği taşıması
- Değiştirme kolaylığı
- Maliyetinin uygunluğu gibi noktalara dikkat edilerek hedef davranış belirlenir.

2-Kalıcı Davranış Ürünü Kaydı: Haftalık hece testinde doğru sözcük sayısı, bilgisayar klavyesi ile yazılan doğru sözcük sayısı, öğrencinin resminde yer alan perspektif sayısı gibi pek çok akademik davranış kalıcı ürünü olan davranışlardır. Bu tür davranışların ürünleri kayıt edilir.

Kalıcı ürünleri ölçmek için dikkat edilmesi gereken üç ilke vardır:

1. Hedef davranışın her meydana gelişi aynı kalıcı ürünle sonuçlanmalıdır.
2. Kalıcı ürün yalnızca hedef davranışın sonucunda ortaya çıkmalıdır.
3. Eğer kalıcı ürünü kayıt ederken araç-gereç kullanılacaksa, bunlar hedef davranışı etkilememelidir.

Kalıcı ürün kaydı yapılabilecek davranışlara örnekler:

- Oturma odasında bırakılan eşya/giysi sayısı
- Bulaşıkların yıkanıp yıkanmadığı
- Oyuncakların yere atılıp atılmadığı
- Lambaların söndürülüp söndürülmediği
- Halının ya da yatağın ıslatılıp ıslatılmadığı
- Çocuğun saçının taranıp taranmadığı
- Hatalı üretilen parçalar
- Yanlış park edilen araçlar
- Şiddetli yağıştan sonra kar ve buzun temizlenip temizlenmediği

Bir davranışı kayıt etmek için harcadığınız çaba o davranışı gerçekten değiştirme isteğiniz ile yakından ilgilidir.

3-Fotoğraf ve Video ile Kayıt: Zaman zaman kalıcı ürünlerin daha da kalıcılığını sağlamak amacı ile fotoğraflar ve video kayıtları kullanılabilir.

Örneğin: Tırnak yeme davranışını değiştirmeyi hedefliyorsanız. Düzenli aralıklarla öğrencinin ellerinin fotoğrafını çekebilirsiniz. Tırnak boyunu cetvelle ölçerek kayıt eder. Fotoğraf kanıtlarını kullanabilirsiniz. Bir başka örnek olarak öğrencilerin legolarla yaptıkları ürünleri fotoğraflayabilirsiniz.

4-Kontrol Listeleri ile Davranış Kaydı: Öğretmenler tarafından kolayca kullanılabilir. Ancak kontrol listeleri oluşturulurken davranış yaptı/yapmadı, doğru/yanlış, uygun/uygun değil gibi kategorilere ayrılmalıdır. Özellikle güvenlik gerektiren işlerin kaydında uygundur. Çocukları kendi odalarını ya da masalarını temizlemeleri, bir tabağa yerleştirilecek yiyecekleri yeri ve sırası (yiyecek hazırlama) gibi davranışlar kayıt edilebilir.

4- DAVRANIŞ KAYDI TEKNİKLERİ

1-Kesin Kayıt Teknikleri

- Olay kaydı
- Süre kaydı
- Bekleme süresi kaydı

a. Olay kaydı: En pratik ve en kullanışlı kayıt etme süreçlerinden biri sıklık sayma ya da olay kayıdır. Bu kayıt türünde gözlemci belirlenen gözlem zamanı boyunca oluşan davranışlara kaç kez oluştuğunu sayar. Davranışları sayma;

• Davranışın açık başlangıç ve bitişi olduğunda oldukça kullanışlıdır. Eğer davranış bazen 10sn. bazen de 10 dakika sürüyorsa olay kaydı bu tür davranışlar için uygun değildir.

• Davranış çok sık meydana geliyorsa, davranışı bütün bir zaman diliminde izlemedikçe saymak mümkün değilse olay kaydı uygun değildir.

b. Süre kaydı: Hedef davranışın ne kadar süre ile devam ettiğinin belirlenmesi amacıyla tutulan kayıtlardır. İki türü vardır.

• Gözlem süresinde gerçekleşen her bir davranışın süresi kayıt edilebilir.

• Gözlem süresinde gerçekleşen tüm davranışların toplam süresi kayıt edilebilir.

• Süre kaydı yaparken kronometreli ya da dijital bir saat en iyi araçtır. Zamanı gösteren video kayıtları incelenerek, süre kaydı yapılabilir.

• Süre kaydında, gözlemci davranışın tamamlanmasına en yakın saniye, dakika ya da çeyrek saati kayıt etmeyi tercih edebilir.

Süre kaydında;

• Gözlem süreleri eşitse tepki süreleri doğrudan grafiğe işlenebilir.

• Gözlem süreleri eşit değilse tepki oranı hesaplanır.

• Teki oranı=teпки süresi/gözlem süresi

c. Bekleme süresi kaydı: Bazı durumlarda bir uyarıya davranışın başlaması ya da tamamlanması arasında geçen süreyi belirlemek önemlidir. Bekleme süresi kaydı süre kaydındaki ilkeler dikkate alınarak tutulur.

Örnekler:

• Öğretmenin “yerine otur” demesinden sonra öğrencinin yerine oturması arasında geçen süre.

• Bir lokantada yemeklerin sipariş edilmesinden sonra yemek servisi arasındaki süre.

• Bir çağrının ulaşması ile cevaplanması arasındaki süre.

• “odanı temizle” yönergesi ile işin tamamlanması arasındaki süre. (Sürenin uygun olmadığı durumlarda gerekebilir)

2-Yaklaşık Kayıt Teknikleri

- Zaman aralığı kaydı
- Bütüncül zaman aralığı kaydı
- Kısmi(parçalı) zaman aralığı kaydı
- Anlık zaman örnekleme kaydı.

a. Zaman aralığı kaydı: Gözlem süresi eşit zaman aralıklarına bölünerek, bu aralık içinde davranışın oluşup oluşmamasının kayıt edilmesidir. Örneğin: iki dakikalık bir gözlemden “Öğrencinin önündeki işe dikkat etmesi” kayıt ediliyor olsun,

D	D	-	-	-	D	D	D	-	-	-	D
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

0 SANİYE 1 DAKİKA

Öğrenci gözlem süresinin %50'sinde işe dikkat etmiştir. $6/12 \times 100 = \%50$

• Bütüncül kayıt: Belirlenen zaman aralığı süresince, davranış devam ediyorsa o davranış “var” kabul edilir. Davranış aralık

süresince devam etmiyorsa "yok" kabul edilir.

• Kısmi (parçalı) kayıt: Belirlenen zaman aralığı içinde davranış gerçekleşmişse "var" kabul edilir. Davranışın gerçekleşme sayısı ya da süresi önemli değildir.

b. Anlık zaman örnekleme kaydı: Gözlem süresi 5 -10 dakikalık zaman aralıklarına bölünür ve zaman aralığı sonunda gözlenerek davranışın gerçekleşip gerçekleşmediği kayıt edilir. Bu yöntem ile birden çok sayıda davranış aynı anda kayıt edilebilir.

Anlık Zaman Örnekleme Veri Toplama Çizelgesi						
Gözlenen : Yavuz Doğan Tarih:12.01.2006 Gözleyen : H. Yusuf Kantarcı						
Hedef davranış:	5dk	10d	15dk	20dk	25dk	30dk
Oyuncakla oynama	-	-	+	+	+	-
Dışarıyı seyretme	+	+	-	-	-	-

Tepki sayısı/gözlem sayısı X 100= Tepki yüzdesi

Tepki sayısı/gözlem sayısı= Tepki oranı

5- UYGUN DAVRANIŞLARIN ARTIRILMASI: PEKİŞTİRME

İzlediği davranışın gerçekleşme olasılığını artıran veya davranışın sürmesini sağlayan uyarıların ortama eklenmesi veya çekilmesi sürecine pekiştirme denir.

İki türü vardır;

- 1.Olumlu pekiştirme
- 2.Olumsuz pekiştirme

1-Olumlu Pekiştirme

Olumlu pekiştirme, bir davranışı izleyen durumda ortama bir uyarının eklenmesiyle o davranışın ileride yapılma olasılığının artırılmasıdır.

Olumlu pekiştirmede yer alan uyarana pekiştirici uyarı ya da pekiştirici adı verilir. Olumlu pekiştireçler iki başlık altında incelenebilir:

- a) Öğrenilmemiş pekiştireçler (birincil pekiştireçler)
- b) Öğrenilmiş pekiştireçler (ikincil pekiştireçler)

a) Öğrenilmemiş pekiştireçler (birincil pekiştireçler): Doğal yaşamı sürdürmek için gerekli olan ve biyolojik önem taşıyan uyarınlardır. Bu uyarınlara öğrenilmemiştir ve yaşamsal önemleri vardır. Örneğin; yiyecekler, içecekler, barınma, uyku gibi.

Yiyecek içecek türü pekiştireçler küçük çocuklarda ve işlevde bulunma düzeyi sınırlı olan bireylerde etkilidir ancak eğitim ve işlevde bulunma düzeyi arttıkça önemlerini yitirirler.

Öğrenilmemiş pekiştireçlerin özellikleri:

1. Etkileri buldukları durumlara göre değişiklik gösterir. Örneğin; karnı tok bir çocuk için yiyecek etkili olmayabilir.
2. Sunulmaları iyi planlanmadığında "doygunluk" ya da "yoksunluk" yaratabilirler.
3. Pekiştireç olma özelliklerini hiçbir zaman yitirmezler çünkü yaşamsal gereksinimlerdir.
4. Yiyecek pekiştireçleri diyetli birey için titizlikle seçilmelidir.
5. Doygunluğu ve hızlı tüketimi önlemek için az miktarda sunulmalıdır.

Öğrenilmemiş pekiştireçlerin yararları: Öğretim gerektirmezler. Ancak ikincil pekiştireçlerle birlikte kullanılması önerilebilir.

Öğrenilmemiş pekiştireçlerin sınırlılıkları: Doygunluk oluşturabileceğinden uzun süre etkili olmayabilir. Her zaman her yerde kullanılması kolay olmayabilir, her zaman her yerde temini mümkün olmayabilir.

- b) Öğrenilmiş pekiştireçler (ikincil pekiştireçler): Yaşamsal bir önem taşımamalarına rağmen davranışların artırılmasında ve

sürdürülmesinde etkili biçimde kullanılabilirler. Birincil pekiştiricilerle kullanımı sonucu tek başlarına pekiştirici olma özelliği kazanabilirler.

Öğrenilmiş pekiştiricilerin yararları: Ulaşılması ve uygulanması her zaman her yerde kolaydır. Kolayca çeşitlendirilebilir.

Öğrenilmiş pekiştiricilerin sınırlılıkları: Birincil pekiştiricilerle birlikte kullanılarak öğretim sürecinden geçmesi durumu sınırlılık olarak ifade edilir ancak öğrenilmiş pekiştiricilerin yararı çok daha fazladır.

Öğrenilmiş Pekiştirici Türleri

a. Sosyal pekiştiriciler

- Sözsüz ifadeler: gülümseme, alkışlama, baş ile onaylama, göz kırpması.
- Bedensel iletişim: kucaklama, başını okşama, sırtını sıvazlama, yüzüne dokunma, makas alma.
- Sosyal ortamlarda yakınlık: Öğretmen masasının yanına oturma, yemek saatinde yan yana oturma, birlikte sınıf panosunu yerleştirme.

• Ayrıcalık tanıma: Bahçede oynamasına izin verme, sınıf defterini okul müdürüne götürme.

• Övgü sözcükleri ya da sözcük grupları: aferin, ne kadar güzel, bunu sen mi yaptın, çok iyi bir iş gibi.

b. Etkinlik pekiştiricileri

Şarkı söylemek, yap-bozla oynamak, şiir okumak gibi sözel ya da bedensel bir uğraşı gerektirirler. (Az yeğlenen bir etkinliğin ardından çok yeğlenen bir etkinliğin yapılmasına izin vermek, az yeğlenen etkinliğin yapılmasını artırır. [Premack ilkesi])

c. Nesnel Pekiştiriciler

Oyuncak ya da araç-gereç ve materyaller.

d. Sembol pekiştiriciler

Kendi başlarına anlamı olmayan ama başka pekiştiricilere dönüştürülebilen sembollerdir. Para, gazete kuponları, yıldızlar, jeton gibi.

2- Olumsuz Pekiştirme

Bir davranışı izleyen durumda ortamdaki ses, sıcaklık, ışık, koku gibi itici uyarının çekilmesiyle, o davranışın yapılma olasılığını artırılmasıdır. Örneğin: Açık pencereden gelen gürültünün işe dikkat davranışını engellemesi durumunda pencerenin kapatılması ile bu davranışın artması olumsuz pekiştirmedir.

Ortamda bir itici uyarının varlığını gerektirdiği için eğitim ortamlarında sıkça yer verilmesi uygun değildir. Çünkü olumsuz pekiştirme itici uyarı üzerinde yoğunlaşır. Dolayısıyla kaçma ve kaçınma davranışlarını artırır.

Olumlu/Olumsuz Pekiştirme Genel Kuralları

1. Pekiştirme uygun davranışa bağımlı olmalıdır.
2. Pekiştirme uygun davranışın hemen ardından sunulmalıdır.
3. Programın başlangıç ve edinim aşamalarında davranış sürekli pekiştirilmelidir.
4. Etkili pekiştiriciler kullanılmalı ve pekiştiriciler çeşitlendirilmelidir.
5. Pekiştiriciler etkili pekiştirici tarifeleri kullanılarak uygulanmalıdır.
6. Pekiştiriciler uygulayıcı tarafından kolay bulunulabilmeli ve kullanımı kolay olmalı.
7. Pekiştirici öğrenci için etkili olmalı. Yaşına cinsiyetine ve ilgilerine uygun olmalı.
8. Pekiştirici doygunluk sağlamamalı.
9. "seni sevmem", "seni terk ederim"...vb. ifadeler pekiştirici olarak kullanılmamalı.

Pekiştirme Tarifeleri

Pekiştirme kurallarından birisi de etkili pekiştirme tarifelerinin kullanılmasıdır. Pekiştirme tarifeleri şöyle gruplanır:

1. Sürekli pekiştirme: Davranışın her oluşmasının pekiştirilmesidir.

2. Aralıklı pekiştirme: Davranışın farklı oran ve zamanda pekiştirilmesidir.

a) Oranlı Pekiştirme

• Sabit oranlı pekiştirme: Sabit bir oran belirlenir. Davranış belirlenen oranda gerçekleştiğinde pekiştirici sunulur.

• Değişken oranlı pekiştirme: Davranışı pekiştirmek üzere bir oran belirlenir ve bu oran değişken olarak uygulanır.

b) Süreli pekiştirme

Süreli davranışlarda, davranışın süresi artırılmak istendiğinde belli bir zaman aralığı içinde davranışın gerçekleşmesi pekiştirilir.

- Sabit süreli pekiştirme: Sabit bir zaman aralığı içinde davranışın gerçekleşmesi pekiştirilir. iki şekilde uygulanabilir.

Örneğin: Ali yerinde oturma davranışı için SSP5 ile pekiştiriliyor olsun. Ali 9.00'da derse gelir ve yerine oturur. 9.05'te pekiştirilerek kazanır. Davranış devam ederse 9.10 ve 9.15'de de pekiştirilerek kazanabilir. Bir başka uygulama biçiminde, Ali 9.00-9.05 arasında yerinde oturduğu için 9.05'te pekiştirilerek kazanır, fakat 9.7 de yerinden kalkar. 9.09 da yeniden oturur. 5 dakikalık pekiştirme süresi 9.09'dan başlar yani hiç yerinden kalkmazsa 9.14'de pekiştirilerek kazanabilir.

• Değişken Süreli Pekiştirme: Davranışın pekiştirilme süreleri değişkendir. Davranışın belirlene zaman aralığı içinde gelişigüzel pekiştirilmesini içerir. Örneğin DSP15 uygulanıyorsa, 15 dakikanın ortasında, başında, sonunda pekiştirilerek sunulur. Örneğin 9. dakikada, 17. dakikada, 35. dakikada gibi.

6. UYGUN OLMAYAN DAVRANIŞLARIN AZALTILMASI

Uygun olmayan davranışların azaltılması konusunda yapılması gerekenlerden önce bu konuyla ilgili aşağıdaki temel kavramların bilinmesi yararlı olacaktır.

Davranışları azaltma teknikleri: Bir davranışın ileride oluşma olasılığını azaltmak ya da ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan teknikleri ifade eder.

Uygun olmayan davranış: Bireyin hem kendisi hem de çevresine zarar veren ve bireyin sosyal yaşama uyumunu zorlaştıran davranışlar olarak tanımlanabilir.

Davranışın azaltılması gerektiğine karar vermek için sıklık, süre, yoğunluk ve bekleme süresi olmak üzere dört farklı davranış özelliğine dikkat etmek gerekir. Bir başka deyişle bir davranışın süresi, sıklığı, yoğunluğu ve davranışa başlama süresi azaltılabilir.

Sıklık: Bir davranışın belirli bir süre içinde yapılma sayısı değerlendirilir. Örneğin; bir öğrenci ders süresince 5 kez tuvalete gidiyorsa sık yapılan ve sıklığı azaltılması gerekli bir davranış olarak ifade edilebilir.

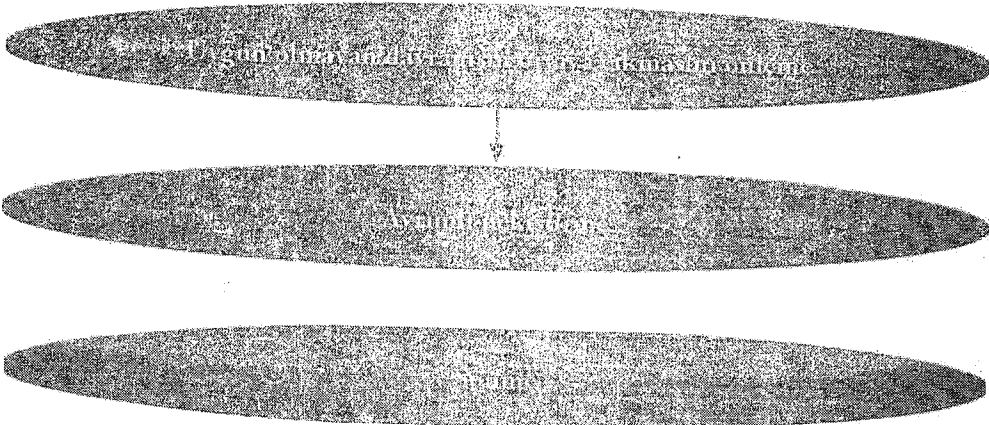
Süre: Bazı davranışlar sayılamaz ancak süresi değerlendirilebilir. Bu durumda süre dikkate alınır ve davranışın oluşum süresi azaltılabilir. Örneğin; öğrenci tahtayı 1 dakikada silmesi gerekirken 5 dakikada işini bitiriyordur. O halde tahtayı silme süresi azaltılabilir.

Yoğunluk: Oluşan davranışın şiddeti ya da gücüyle ilgilidir. Örneğin; öğrenci defterini öyle güçlü bastırarak siliyordu ki sayfası deliniyordu. Burada silgiyi kullanma şiddeti azaltılabilir.

Bekleme süresi: Davranışın başlaması için verilen yönerge sonucunda davranışın başlamasına kadar geçen sürenin uygunluğu değerlendirilir. Örneğin; öğrenci zil çaldıktan 5 dakika sonra sınıfa girmektedir. Öğrencinin sınıfa girme süresi azaltılabilir.

Uygun Olmayan Davranışları Azaltmada Olumlu Yaklaşımlar

En ilimliden en az ilimhya doğru davranış azaltma yöntemleri

1. Uygun Olmayan Davranışları Önleme

Uygun olmayan davranışla ilgili çevresel koşulları belirlemek ve bu koşulları değiştirmek davranışları azaltabilir. Uygulayıcı davranışı izleyerek davranış öncesindeki ön uyaranları kontrol ederek davranışın oluşumunu engelleyebilir.

Bir diğer önemli durum davranışların sonuçlarıdır. Davranışın hemen ardından gelen olumlu yada olumsuz tepkiler davranışın yapılma eğilimini yada sıklığını artırıyorsa muhtemelen bunlar pekiştirici etkisi gösteriyordur. Bazen bunlar ceza gibi görünse de pekiştirici etki yapıyor olabilir.

Örneğin: Öğretmen uygun olmayan davranışın ardından uyandı bulunmasına, kızmasına ya da ceza vermesine rağmen çocuğun davranışı artar. Oysa burada öğretmen davranışa dikkat etmektedir. Öğretmen dikkati davranışı artırır.

Uygun olmayan davranışları önleme için kullanılacak yollar:

a) Davranış zincirini durdurma

- Yakınlık kontrolü
- Şakayla karışık kontrol
- Beklenen davranışa ilişkin öğretimsel kontrol ve yönergeler sağlamak
- Problem çözme fırsatı yaratma
- Uyaran değişikliği

b) Sınıfta ortaya çıkabilecek uygun olmayan davranışları önleme

- Öğrencileri beklentileri konusunda bilgilendirme
- Olumlu öğrenme iklimi oluşturma
- İlginç (anlamlı) öğrenme deneyimleri sağlama
- Tehditten kaçınma
- Tarafsız davranma
- Kendine güven sergileme ve öğrencilerde oluşturma
- Öğrencilere olumlu atıfta bulunma
- Sınıftaki fiziksel düzenlemelere dikkat etme ve zaman ayırma
- Olumlu modeller kullanma
- Serbest zamanları sınırlandırma

c) Akran etkileşimi

Akranlarla etkileşim sağlama amacı bireyde uygun olmayan davranışların ortaya çıkmasını engelleyebilir. Bu strateji öğrencinin akranlarıyla etkileşimini artırır, çözümler üretmek için fırsatlar yaratır. Ayrıca uygun olmayan davranış akran etkileşimiyle okulda çözülür ve diğer yöntemlere göre daha çok pekiştirici sağlayıcı olması nedeniyle davranışın sürekliliği de sağlanabilir.

2. Ayrımlı Pekiştirme

Ayrımlı pekiştirmede, uygun olmayan davranışları azaltılması için uygun davranışın artırılması ya da sürdürülmesi iki temel

pekiştirme ilkesine dayanır.

Birincisinde davranış uygun ayırt edici uyararı izlediğinde pekiştirilir. Örneğin: sınıf içinde konuşma bazı koşullarda uygun bazı koşullarda uygun olmayabilir. Bu durumda sınıf içinde konuşma belli bir uyarının (öğretmenin soru sorması gibi) varlığında pekiştirilirken diğer durumlarda pekiştirilmez.

ikinci uygulamada ise diğer davranışlar görmezden gelinirken bir hedef davranış pekiştirilir. Böylece pekiştirilen davranış artarken görmezden gelinen davranış azalır. Örneğin: "Öğretmenim, ben" diyerek parmak kaldırma davranışı görmezden gelinir. Herhangi bir olumlu davranış pekiştirilir.

Ayrımlı pekiştirmenin anahtarı yine pekiştirmeden geçer.

3. Sönme

Sönme, daha önceden pekiştirilen bir davranıştan pekiştirmenin geri çekilmesi yoluyla hedef davranışın yoğunluğunun ve/veya sıklığının dereceli olarak azaltılması sürecidir.

Örn: Öğrenci sürekli yerinden kalkarak ve sınıfta gezinerek, öğretmenin "yerine otur" demesi ile geçici bir süre yerine oturur. Bu döngü tekrarlanmaya başlar. Yani çocuk tekrar yerinden kalkar, öğretmen yerine otur der.

Sönme, uygulayıcının bir pekiştirme biçimi olarak normal koşullar altında dikkati toplayan davranışı görmezden gelmesidir.

Sönme uygulanmayacak problem davranışlara örnek olarak parmak emme, sağırganlık gibi davranışları verebiliriz.

Sönme Patlaması: Sönme patlaması sönme uygulamasının başlamasından sonra hedef davranışın yoğunluğunun veya sıklığının geçici olarak artmasıdır.

Sönme tekniğini uygularken izlenecek basamaklar:

- Hedef davranışı izleyen bütün pekiştireçler belirlenir.
- Hedef davranışı izleyen bütün pekiştireçler geri çekilir.
- Hedef her yapıldığında görmezden gelinir.
- Sönme uygulaması süresince uygun davranışları pekiştir.
- Kendiliğinden geri gelme ve sönme patlaması yaşandığında tutarlı olunmalıdır.
- Uygulayıcı dikkatinin uygun davranışlar üzerinde olduğunu göster ve öğret.

Sönmede Dikkat Edilmesi Gerekenler:

- 1- Davranış her yapıldığında görmezden gelinmelidir.
- 2-Uygulayıcı ve çocukla ilgili diğer kişilerin de birbirleriyle tutarlı olması kesinlikle şarttır.
- 3-Pekiştirme kaynağı kontrol edilemiyorsa, sönme etkili bir yöntem olmayabilir.

Sönmenin avantajları;

Sönme, sözel ya da bedensel zorlama kullanmaksızın uygun olmayan davranışların azaltılmasında etkili olabilir. Sönme, bir ceza uygulaması değildir.

Uygun olmayan davranış görmezden gelinirken uygun olan davranışların pekiştirilmesi sönme sürecinin en önemli özgedir.

4. Tepkinin Bedeli

Tepkinin bedeli, uygun olmayan davranışı izleyen biçimde, elde ettiği ödüllerin (yıldız, gülen yüz) geriye alınmasıdır.

Örn: Sınıf başkanlığını elinden alma,
Müzik dersinde şarkı söyletmemeye
Sınıf defterini imzalatmaya götürmemeye gibi

Tepkinin bedelinin avantajları;

- Sembol pekiştirme ve diğer olumlu pekiştirme uygulamaları ile birlikte kullanılabilir.
- Evde ve okulda kolayca kullanılabilir.
- Tepkinin bedeli uygulaması davranışları azaltmada hızlı etki gösterir. Etkisi uzun dönemlidir.
- Tepkinin bedeli sürecinde uygulamacı değişmesi gereken davranışlara odaklanır.
- Tepkinin bedeli sürecinde uygun olmayan davranış ile pekiştirecin geri alınması arasında küçük bir gecikme vardır.

5.Mola

Mola uygun olmayan davranışın ardından belirli bir süre pekiştirme kaynaklarından uzaklaştırılmasıdır. Mola temelde iki biçimde uygulanır.

- Pekiştiricilerin çocuktan uzaklaştırılması
- Çocuğun pekiştirme kaynaklarından uzaklaştırılması

Mola kullanımı için öneriler:

- Mola kullanımı, olumlu pekiştirme uygulaması ile eşleştirilmelidir.
- Çocuk, bulunduğu ortamın ve etkinliklerin mola alanındakiinden daha cazip olduğunu algılamalıdır.
- Uygulayıcı mola uygulamasının etkisini değerlendirip etkisiz ise devam etmemelidir.
- Uygulayıcı, mola tekniğini çocuktan kurtulma amacıyla kullanıp mola uygulamasını sistimal etmemelidir.
- Mola süresi çok uzun tutulmamalıdır.
- Mola alanının pekiştirici özelliği olmamalıdır.
- Mola saldırgan çocuklar için etkili olabilirken içine kapanık çocuklar için kullanılmamalıdır.

Molanın avantajları

- Mola ve olumlu pekiştirme süreçlerini bir arada kullanmak kolaydır.
- Mola süreçlerinin etkisi oldukça hızlıdır ve bu etki uzun sürelidir.
- Çocuğu eğitim ortamından uzaklaştırmadan da mola uygulamaları yapılabilir.
- Çok zorlayıcı davranışların (saldırganlık gibi) azaltılmasında önemli bir seçenektir.

Molanın dezavantajları

- Çocuğun pekiştiric bulamayacağı bir alana gönderilmesi, uygulayıcı için olumsuz pekiştirme etkisi yaratabilir.
- Mola süresi uygulayıcı tarafından uzatılarak, mola sistimal edilebilir.
- Çocuklar arasında ki bireysel farklılıklar dikkate alınmazsa, çocukların birinin diğerine karşı pekiştirilmesi ya da cezalandırılması olarak algılanabilir.
- Çocuk başka uygun olmayan davranışlar sergileyebilir.
- Çocuğun eğitim ortamından uzaklaştırılması akademik performansı olumsuz etkileyebilir.

6.Aşırı Düzeltme

Düzeltme uygulamasında çocuk çevreyi uygun olmayan davranış öncesindeki durumuna getirmesidir.

Onarıcı aşırı düzeltme ve olumlu aşırı düzeltme olmak üzere iki şekilde uygulanır.

Onarıcı aşırı düzeltme

Onarıcı aşırı düzeltme çocuğun uygun olmayan davranış sonrasında ortamı düzenlenmesinin üstüne daha fazla görevler eklenerek bir tür ceza verilmesidir.

Örn: Duvarı karaladığında tüm duvarı temizletmek.

Onarıcı aşırı düzeltme, amaçsız ya da kazaz gerçekleşen durumlarda kesinlikle kullanılmamaz.

Olumlu alıştırma

Uygun olmayan davranışın sonucu olarak uygun davranışın tekrarlanmasına olumlu alıştırma denir.

Olumlu alıştırma cezalandırıcı bir süreç içermemesi nedeniyle davranışları azaltmakta uygun bir yaklaşımdır.

Olumlu alıştırmalarla aşırı düzeltme

Uygun olmayan davranışın bir sonucu olarak davranışın uygun biçiminin daha fazla sayıda tekrarıatılması ve bir tür ceza olarak kullanılmasıdır.

7.Bedensel Ceza

Bu uygulama için uygulamacı davranış değıştirme yöntemlerini bir kez daha incelemeli.

Cezadan kaçınmanın pek çok nedeni vardır:

- Ceza davranış azaltmaz, sadece baskılar yani cezanın varlığında ortaya çıkmasını engeller.
- İyi ve haklı nedenlere dayanmayan ceza başka davranış sorunlarına yol açar. (Korku, kaygı ve saldırganlık gibi).
- Cezanın etkisi ceza vereni pekiştirebilir.
- Ceza uygun davranışın ne olduğuna ilişkin bir ipucu sağlamaz. Ceza veren kişinin saldırganlığı ceza alan ve bunu izleyen çocuklar için olumsuz bir modeldir.
- Ceza cezalandırılan çocukta dargınlık ve içe kapanma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir.
- Ceza olumlu iletişim kurma fırsatlarını engeller.